
Göran Lindahl:

Rummet som resurs i förändringsarbete

Doktorsavhandling, CTH Arkitektur, Rum och Process,
Göteborg, 2001 (ISBN: 91-7291-094-1)

Recension av Jerker Lundequist

Det finns en typ av praktiktäna avhandlingar som är svårhanterliga för de arkitektuskolor där de läggs fram, vilket är underligt eftersom arkitektavhandlingar ju skall integrera teori och praktik. Med praktiktäna menas de avhandlingar där gränserna mellan forskning, utveckling och design med avsikt hålls så öppna som möjligt.

Göran Lindahls Rummet som resurs i förändringsarbete är en sådan avhandling. Det problematiska är denna typ av avhandlingar är att de tas emot som udda men kanske ändå passabla undantag från arkitekturforskningens huvudfåra, ett synsätt som är klart märkligt, därför att egentligen borde det vara de praktiktäna avhandlingarna som är regeln och de arkitekturteoretiskt och arkitekturhistoriskt inriktade avhandlingarna som dominerar fältet som är undantaget.

Doktorandernas envetna inriktning på Teori & His-

toria blir inte lättare att förstå om man betänker att efter disputationen väntar (för de som vill fortsätta) en tillvaro där det bara finns extern finansiering och där forskningsråden begär och får praktiskt och empiriskt inriktad forskning. Till detta kommer att numera måste även doktorandtjänsterna finansieras externt, vilket gör att även inom forskarutbildningen är det snart bara forskningsrådets sätt att se som gäller. Men, i och för sig är all finansiering problematisk, något som syns i Lindahls avhandling, vars små, men dock, brister beror på att vissa undersökningar som borde gjorts inte gjordes, därför att de inte kunde finansieras.

En annan brist är Lindahls beroende av handledaren Jan Åke Granath och dennes avhandling, Architecture, Technology and Human Factors. Både Granath och Lindahl fokuserar på arbetsplatsens rumsliga och organisatoriska aspekter ur ett perspektiv där lokaler, utrustning och inredning ges en viktig roll i ledningens, fackets och personalens strategier för företagets produktutveckling, design och innovation. Båda avhandlingarna baseras på aktionsforskning och fallstudiemetodik.

Fördelen med att Granaths och Lindahls avhandlingar är så lika är att de tillsammans ger en utmärkt

bild av vad som hänt inom arbetslivet i allmänhet och arbetsmiljöplaneringen i synnerhet under det senaste decenniet. Nu, efter att ha avverkat 90-talet, slås man av hur få av 70- och 80-talens politiska och fackliga idéer som har överlevt, något som beror på de allt hårdare villkoren för industriell verksamhet: dels datoriseringen och decentraliseringen av produktionen, där stora delar numera läggs på underleverantörer som utsätts för ett extremt hårt konkurrenstryck, dels globaliseringen av ekonomin, som också beror på datoriseringen, eftersom IT gör att affärstransaktioner, som förr tog månader, numera kan göras inom det svindlande korta tidsintervall som behövs för att trycka på en knapp.

I Sverige fick kraven på medinflytande från personal, fack och andra, ett viktigt stöd av 70-talets lagstiftning, främst Arbetsmiljölagen 1978 och Medbestämmandelagen 1976. Som vanligt i modern svensk lagstiftning var dock lagarna vaga och diffusa och förutsatte att deras tillämpning skulle styras av arbetsmarknadens parter tolkning av dem, en from förhoppning, eftersom jäktade företagsledningar, personal- och fackföreträdare och konsulter inte har tid med sådant. Det blev följaktligen mycket bråk mellan fack och företag innan man till slut kunde etablera en praxis.

Dessutom var arbetsmiljö- och medbestämmandelagarna inte samordnade med byggandets myndighetsnormer, något som i början kom att generera en mängd statliga anvisningar med oklar legal status från de alltför många myndigheter som hade något slags ansvar för någon specifik aspekt på arbetsmiljön och som därför såg sig manade att ta fram regler och exempel på god tillämpning av dessa regler. Irritationen växte bland de som utsattes för detta krångel och i enlighet med de märkliga lagar som styr nästan all opinionsbildning blev det Planverket som fick skulden för det mesta av det som man var missnöjd med. Att Planverket var en högst oskyldig aktör i sammanhanget brydde man sig inte om. Resultatet blev i alla fall att reglerna började mjukas upp, för att senare under 80- och 90-talen börja ersättas av ett kundanpassat byggande. En olycklig konsekvens var att även centrala byggnormer liberaliserades på ett sätt som drabbade viktiga kvalitetsfrågor. En lycklig konsekvens var däremot att det från 70-talet och framåt öppnades ett

nytt och intressant område för forskning med syftet att ta fram de metoder, teorier och begrepp som behövdes nu när brukarna hade fått laglig rätt att påverka de designprocesser som gällde deras egen arbetsmiljö.

Arbetsmiljöforskningens frågor kring brukarinflytande och brukarmedverkan finns fortfarande kvar att forska om, numera på ett stadigt fundament av de erfarenheter som gjorts sedan 70-talet. Synen på brukarens roll i processen har utvecklats från att se honom som den som skulle representeras, av facket eller av partsanknutna konsulter, till att se honom som en fullvärdig medlem i det designteam som gör en samordnad design av både verksamheten (produktionsystemet och personalorganisationen) och lokalerna. Till detta har det kommit ett antal frågor under den nysvenska benämningen Facilities Management, där dock Brukaren har reducerats till Kund.

Facilities är det som underlättar en viss verksamhet. FM är således ett samlingsbegrepp för de stödverksamheter som behövs för kundens kärnverksamhet. Resurser som lokaler, inredning och utrustning, egentligen all teknisk och ekonomisk markservice, skall samordnas till en helhet som fokuseras på kundens behov. Analysen av kundens verksamhet och krav på service, lokaler, utrustning och inredning är central för FM, och eftersom det är just här som Granath och Lindahl har sin kompetens, så är det inte en slump att de numera har sin gärning och bärgning inom FM.

Kopplingen till FM gör att arbetsmiljön kan ses som en del av företagets varumärke, säger Lindahl när han diskuterar tidens företagsstrategier: Innovative Design, Corporate Design, Corporate Identity och Design Management. Tillsammans står de för varumärkesbyggande, som är allt det som ger ett företag och dess produkter en image utåt mot kunder, konkurrenter, leverantörer, myndigheter, allmänhet och media, och inåt mot personal och leverantörer, samt för innovation därför att numera är företagets kapacitet för produktinnovationer en 'överlevnadsfråga – bortåt 50 % av alla nya jobb (och 50 % av alla obsoleta jobb) åstadkoms av innovationer.

Ett annat sätt att skapa utrymme för arbetsmiljöfrågorna är att utnyttja företagets satsning på Lean Production som, i motsats till vad man kan tro, inte är en

uppmjukning av arbetets villkor utan tvärtom ett krav på företagsledningen att ta tillvara alla de möjligheter som ges av personal, kunder, konkurrenter, konsulter, myndigheter och högskolor, och som kan hittas inom företagets administration, produktutveckling, produktion, lagerhållning och kringsservice (dit man som sagt bör räkna lokaler, inredning och utrustning).

Sina teoretiska utgångspunkter tar Lindahl och Granath, i Schöns idéer om kunskapsintegration, reflektion, situationsanpassning, dialog, organisatorisk inläring och flerkärntigt problemlösande, i en mycket läst och citerad legering av Deweys kunskapsteori, Simons modelltänkande och Wittgensteins språkspel. De har sedan vidareutvecklat Schöns idéer till vad de kallar Learning through Collective Design and Reflection där kollektiv design står för att designers från olika fack definierar en problemram (Framing the Problem) och utvecklar ett samspel mellan sina olika expertkompetenser, till vilka man också räknar facklig kompetens och kompetens från golvet och där reflektion står för den reflekterande praktikerns reflektion över sin egen praktik med syftet att locka fram den tysta kunskapen i den praxis som styr hans arbete. Alla deltagare i ett designprojekt bör ses som experter, var och en på sitt område, och alla som har något att komma med i processen är designers, men det är bara arkitekterna som kan skapa de bilder, modeller, metaforer och symboler som behövs för att göra alla till likvärdiga deltagare i projektet.

Med ett sådant synsätt blir det, skriver Granath i Learning through Collective Design and Reflection lättare att dra nytta av expertkunnandet och att avmystifiera expertbegreppet. Men fullt så snälla är nog inte alla experter, utan många av dem är högst medvetna om att de bara kan fortsätta att ta ut höga arvoden så länge som det enbart är de själva som begriper vad de gör. Kalla gärna denna tumregel för Lex Barnevik!

Ännu en viktig referens – som finns implicit i all modern arbetsvetenskap, även i Lindahls avhandling – är den s k socioteknikens (Emery & Trist, Towards a Social Ecology) kritik av en tidigare generation arbetsvetares överdrivna betoning av sådana Human Relations som de kunde studera på arbetsplatserna, något som enligt socioteknikerna fick dem att glömma bort att jobbet i

sig – dess innehåll, den teknologi som det förutsätter, och dess fysiska omgivning – rimligtvis är viktigare än folks sociala relationer till varandra.

Ett centralt inslag i Lindahls avhandling är hans modell av samspelet mellan de parametrar som ger en arbetsplats dess kvalitativa aspekter, med vilka han menar hälsa och säkerhet, samt rummets symboliska och estetiska aspekter (som numera, enligt honom, får sitt uttryck via företagets "Corporate Identity"). Den viktigaste av dessa aspekter kallar han configuration, ett begrepp som han hämtat från Hillier via en artikel av Lars Marcus i denna förnämliga tidskrift, The need for descriptive methods in architectural research. Med configuration menas den inre logiken i de föränderliga verksamheter som ger en byggnads rumsligheter dess villkor, vilket är ett krångligt sätt att säga att byggnader uppstår och brukas i ett växelspel mellan de berörda verksamheterna och de lokaler som dessa behöver.

Avhandlingens empiri omfattar två fallstudier av två företag, Elektronikföretaget (Ericsson Microwave Systems?) och Elnätsföretaget. (Poängen med att företagen anonymiseras har gått mig förbi. Tvärtom anser jag att ju konkretare en forskare skildrar sina fall, desto intressantare blir hans texter.) Båda dessa studier skildrar förändringsprocesser med inslag av kollektiv design. I det första fallet testades två IT-metoder (SNA, SSA, se nedan) och i det andra fallet gjordes en Post Occupancy Evaluation som påkallar följande kommentar: POE tillämpas (se Preizer, Rabinowitz och White) på en av fyra analysnivåer med olika grad av precision, beroende på vad beställaren vill ha. I detta fall borde POEn ha drivits förbi den nivå som beställaren tyckte var tillräcklig, men som var i underkant för Lindahls behov.

Lindahl redovisar en intressant studie av två datorstödda analysverktyg, Social Network Analysis, som är till för att analysera sociala relationer, och Space Syntax Analysis, som används för att analysera rumsliga system (se också Organisational Performance and Spatial Patterns, Granath, Hörte och Lindahl), som hävdar att det är möjligt att analysera interaktionerna i en arbetsorganisation både rumsligt och socialt, genom att låta SNA och SSA samverka. Dessutom gör de en liten feasibility-study på en konstruktionsavdelning på ett elektronikföretag där de tillämpar SNA och SSA för att se hur

en kombination av SNA och SSA skulle kunna användas.

I detta sammanhang bör det påpekas att det mest intressanta med Bill Hillier är att han är den första arkitekturforskaren någonsin – anser jag – som har lyckats formulera en vetenskapligt hållbar teori om rummet, dock till priset av en viss reduktionism (utöver Hilliers egna böcker, se Lars Marcus' Architectural knowledge and urban form). Hilliers utgångspunkt är, tror jag, den skillnad som finns mellan (i) arkitektkårens sätt att tänka begreppet rum i sin praktik, i sin utformning av ett visst rum utifrån den verksamhet som skall utövas där, samt utifrån de ljus-, ljud-, material-, yt- och höjdkrav som ställs av denna verksamhet, och (ii) samma arkitektkårs ständigt pågående teoretiska diskurs om rummet, som nästan alltid landar i det metafysiska rumsbegrepp som vi fick på halsen under 1800-talet. (Ett metafysiskt rumsbegrepp är, för mig, ett begrepp som bara refererar till människors subjektiva rumsupplevelse, men utesluter det faktiska rummet, dvs objektet för upplevelsen.) Jag delar Hilliers förvåning över att arkitekterna inte använder samma rumsbegrepp i sin teori som i sin praktik.

Jag gör denna utvikning därför att jag tror att Lindahl missar en bra chans att lyfta sin avhandling när han inleder sitt resonemang om Hillier så bra som han faktiskt gör, för att sedan inte följa upp denna lovande inledning. Hilliers rumsbegrepp hade förtjänat en mer djupgående test av SSA än vad som görs av Lindahl et al.

Avhandlingen är klar och redig och redovisar en imponerande arbetsinsats, även om den grinige opponenter, som synes, tyckte att Hilliers Space Grammar borde ha fått betydligt konkretare och mer detaljerade tillämpningar.

Jerker Lundequist
KTH/A

Referenser

- Emery, F, Trist, E, 1972, Towards a Social Ecology, Plenum Press, London, UK.
- Granath, JÅ, 1991, Architecture, Technology and Human Factors: Design in a Socio-Technical Context. Dr.avh. Industriplanering, Arkitektur, CTH (ISBN 91-7032-651-7).
- Granath, JÅ, 1993, Learning through Collective Design and Reflection. Kazemian, R, red, International Conference on Theories and Methods of Design in Gothenburg, KTH & CTH.
- Granath, JÅ, Hörte, SÅ, Lindahl, G, Organisational Performance and Spatial Patterns: Development of two methods into a tool for understanding the interaction between individual networks and spatial structure, Koubek & Karwowski, eds, Manufacturing Agility and Hybrid Automation. Human Aspects of Advanced Manufacturing, (1996, Hawaii, USA) IEA Press, Louisville, 1996. Även som IACTH 1996:1.1.
- Hillier, B, Hanson, J, 1984, The social logic of space, Cambridge University Press, UK.
- Hillier, B, 1996, Space is the machine: a configurational theory of architecture, Cambridge University Press, UK.
- Marcus, L, 1998, The need for descriptive methods in architectural research, Nordisk Arkitekturforskning 1998:3.
- Marcus, L, 2000, Architectural knowledge and urban form: the functional performance of architectural urbanity, Dr.avh. KTH/Arkitektur .
- Preizer, W, Rabinowitz, H, White, E, 1987, Post Occupancy Evaluation, Van Nostrand Reinhold, NY, USA.
- Schön, D, 1983, The Reflective Practitioner: How professionals think in action, Basic Books, NY, USA.

Vi har modtaget:

Birgit Cold (ed.):

Aesthetics, Well-being and Health

Essays within architecture and environmental aesthetics.

In everyday life, most people do not reflect seriously on the impacts of architecture and environmental aesthetics on their well-being and health. This volume brings together professionals working in architecture, planning, urban design and social policy with academics from both humanities and social sciences to provide a broadbased and insightful discussion on how aesthetics affect us emotionally and physically.

ISBN: 0-7546-1856-0

Udgiver: Ashgate, Gower House, Croft Rd, GU11 3HR, England, 2002. Sprog: Engelsk

Poul Østergaard

Tilgængelig arkitektur

En illustreret opslagsbog

En bog og en cd med anvisninger på hvordan bygninger og deres omgivelser kan blive tilgængelige for mennesker med fysiske handicap.

ISBN: 87-4241-3883

Udgiver: Christian Ejlers Forlag, København 2002
Sprog: Dansk

Anders Bergström

Arkitekten Ivar Tengbom

– byggnadskonst på klassisk grund

Ivar Tengbom (1878-1968) var en av de ledande arkitekterna i Sverige under 1910- och 20-talen. Vid sidan av arkitektpraktiken verkade han också som lärare och ämbetsman. I offentliga byggnader som Konserthuset och Högalidskyrkan i Stockholm förenade han intresset för tradition och historia med rationell samverkan mellan konsthantverk och byggnadsindustri.

Med Känsla för platsen, men också för den moderna tidens krav, förknippas Ivar Tengbom med prestigefyllda uppdrag som Enskilda banken, Handelshögskolan, Tändstickspalatset och Esseltehuset i Stockholm. Han företrädde en klassisk arkitekturtradition med strävan att upprätthålla en stark byggnadskultur. Denna monografi presenterar Ivar Tengboms byggnadsverk och ställer dem i relief mot den samtida arkitekturdebatten.

ISBN: 91-7988-205-6

Udgiver: Byggforlaget, Stockholm, 2001.

www.byggforlaget.se

Sprog: Svensk

Halina Dunin-Woyseth and Jan Michl (ed.)

Towards a Disciplinary Identity of the Making Professions The Oslo Millennium Reader Research Magazine no. 4, 2001

The six texts that create the main body of the magazine are intended to shed light on the subject of an emerging making discipline built on the concept of History, Theory and Criticism. The texts follows the logic of spoon-to-city scale covering object design, architecture and the large scale of the built environment.

ISBN: 82-5470-1199

Udgiver: Oslo School of Architecture
Sprog: Engelsk

Ingemar Elander (red.)

Den motsägelsesfulla staden

Vardagsliv och urbana regimer

Bogens 10 kapitler belyser forskellige sider af byen og dens udvikling. Den teoretiske ramme kombinerer statsvidenskab med hverdagslivets perspektiv og har henter inspiration i kulturgeografi, sociologi og arkitekturteori.

Udgiver: Studenterlitteratur, Lund 2001

ISBN: 91-44-01834-7

Planera med miljömål! – en vägvisare

&

Planera med miljömål! – en idékatalog

To hovedrapporter fra det svenske SAMS-projekt, der beskriver metoder og værktøjer til at inddrage miljømål i kommunal planlægning.

Udgiver: Boverket & Naturvårdsverket, 2000

ISBN: 91-7147-617-2 (Boverket)

ISBN: 91-620-5091-5 (Naturvårdsverket)